

Osmanlı Döneminde İslam Miras Hukukunun Uygulaması Application of Islamic Inheritance Law in the Ottoman Period

Tuğba Nur KAYA

Erzincan Binali Yıldırım
Üniversitesi, Fen Edebiyat
Fakültesi Tarih Bölümü
Tarih Anabilim Dalı,
Erzincan /Türkiye
Orcid: 0009-0004-0077-
736X



Özet : İnsanlar hayatta iken kazandıkları varlıklarını, yaşamlarını kaybettiklerinde sevdiklerine bırakmak isterler. İslâm Hukuku, miras paylaşımında dikkate alınması gereken temel prensipleri ve şartları belirlemektedir. Bu kurallar, mirasçılar arasında eşitliği sağlamak ve her bireyin haklarını korumak amacı taşır. Osmanlı Devleti, İslâm Hukuku'nun miras paylaşımındaki ilkelerini benimsemiş ve bunları kendi hukuk sistemine entegre etmiştir. Mirasın adil bir şekilde dağıtılması için belirli kurallar ve yöntemler geliştirilmiştir. Mirasçılarının haklarının korunması, özellikle kadın ve çocukların mağdur olmaması için özel önem taşımıştır. Osmanlı döneminde, miras hukuku uygulamalarında farklı durumlarla karşılaşmıştır. Aile yapısındaki çeşitlilik, mirasın dağıtımında bazı karmaşalara yol açabilmiştir. Mirasın taksimi sırasında, varisler arasında anlaşmazlıklar yaşanabilmekte ve bu durum, mahkemelere yansıyan davalara sebep olabilmektedir. Bunun yanı sıra, sosyal ve ekonomik koşullar, mirasın nasıl değerlendirileceği üzerinde etkili olmuştur. Osmanlı Devleti'nde miras hukuku, ölen kişinin mal varlığının (tereke) adil bir şekilde paylaşılmasını sağlamak için İslâm miras hukuku (feraiz) ilkelerine dayanıyordu. Mirasın paylaşımı, özellikle varislerin sahip olduğu özellikler ve durumların göz önünde bulundurulmasıyla gerçekleştiriliyordu. Kadı, bu belgeleri kullanarak mirasçılarının haklarını korumak ve mirasın paylaşımında adalet sağlamakla yükümlüydü.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı Devleti, İslam Hukuku, Miras, Muris, Varis

Abstract: People want to leave the assets they have earned while they are alive to their loved ones when they die. Islamic Law sets out the basic principles and conditions to be considered in the division of inheritance. These rules aim to ensure equality among heirs and protect the rights of each individual. The Ottoman Empire adopted the principles of Islamic Law in the division of inheritance and integrated them into its legal system. Certain rules and methods were developed for the fair distribution of inheritance. The protection of the rights of heirs was of particular importance, especially to prevent the victimization of women and children. During the Ottoman period, different situations were encountered in inheritance law practices. The diversity in the family structure led to some confusion in the distribution of inheritance. During the division of the inheritance, disagreements between the heirs could arise and this situation could lead to lawsuits before the courts. In addition, social and economic conditions had an impact on how the inheritance was evaluated. In the Ottoman Empire, inheritance law was based on the principles of the Islamic law of inheritance (feraiz) to ensure the fair distribution of the deceased's estate (tereke). The division of the inheritance was carried out by taking into account the characteristics and circumstances of the heirs. Using these documents, the qadi was responsible for protecting the rights of the heirs and ensuring justice in the division of the inheritance.

Keywords: Ottoman Empire, Islamic Law, Inheritance, Muris, Varis

Geliş Tarihi/Received 03.11.2024
Kabul Tarihi/Accepted 20.12.2024
Yayın Tarihi/Publication Date 31.12.2024

Sorumlu Yazar/Corresponding author:

E-mail: kayatubanur@gmail.com

Cite this article: Kaya, T. N. (2024).

Application of Islamic inheritance law in the Ottoman period. Kafkaslar Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi (ODAK), 4(2), 106-114.

Orcid: 0009-0004-0077-736X



Content of this journal is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License.

Giriş

İnsanın eşyaya sahip olma ilişkisi, “mülkiyet” veya “sahiplenme” terimleri kullanılsa bile insanlık tarihi kadar eskidir. İnsan, yiyecek, barınak ve giyinme gibi temel ihtiyaçlarını karşılamak için çevresine bağımlıdır. Bu bağımlılık, bireylerin hem diğer insanlarla hem de etraflarındaki varlıklarla çeşitli ilişkiler kurmalarına yol açar. Bu ilişkilerin düzenli bir şekilde devam edebilmesi için ise belirli kurallar gereklidir. İslâm’da bu ilişkileri düzenleyen alan, fıkıh ilmidir. Fıkıh, insanın ana rahmine düşmesinden itibaren ölümüne ve hatta ölüm sonrasına kadar hayatın farklı evrelerini düzenleyen kuralları içerir.

Miras, esasen ölen bir kişiden geride kalan mal varlığı olduğu için öncelikle “muris” kavramından söz etmek gerekir. Muris, gerçekte ölmüş veya öldüğüne hükmedilen; ardında mal ve haklar bırakan kişidir (Berki, 1986). Bu tanım, İslâm miras hukuku bağlamında da geçerlidir. İslâm miras hukuku, iki temel kaynağa dayanır: Kur’an-ı Kerim ve Sünnet. Kur’an-ı Kerim, genel durumları ele alırken miras paylarını da ayrıntılı biçimde belirlemiş, böylece kendine özgü bir sistem oluşturmuştur. Allah Teâlâ, miras ile ilgili kapsamlı hükümler koymuş; Hz. Peygamber ise bu hükümleri açıklamış ve uygulamıştır. Gerek duyulduğu hâllerde yeni hükümler de getirilmiştir.

Cahiliye döneminde miras dağılımı yapılırken adaletli kararlar alınmazdı. Miras paylaşımı, geniş ve güçlü aile fertleri veya yakınları tarafından gerçekleştirilir; murisin kız çocukları ve savaşa katılmayan erkek çocukları genellikle mirastan pay talep edemezdi. Mülk genellikle güçlü akrabalar tarafından dağıtılırdı (Aksu, 2005, s. 142). İslâm’ın gelişiyle birlikte sadece inanç sistemlerinde değil, günlük yaşamın bazı yönlerinde de köklü değişiklikler yaşanmıştır.

Vasiyet, İslâm hukukunda önemli bir kavram olup kişinin mülkiyet hakkının sona erdiği duruma dair düzenlemeleri kapsar. İnsanlar, hayatları boyunca edindikleri mal varlıkları üzerinde tasarruf hakkına sahip oldukları gibi, ölüm sonrasına ilişkin de bazı tasarruflarda bulunabilirler (Özafşar, 2015, s. 289). Bu tasarruflar, hem dünya hem de ahiret ihtiyaçlarının karşılanmasını amaçlar. Vasiyetin geçerli olabilmesi için kişinin sağlıklı ve hayatta olması gerekir. Böylece birey, İslâm’ın belirlediği kurallar çerçevesinde sahip olduğu mal varlığı üzerinde dilediği gibi tasarrufta bulunabilir. Bu durum, bireyin mülk yönetme özgürlüğünü pekiştirirken aynı zamanda toplumda adaletin sağlanmasına da katkıda bulunur. Vasiyet, bireyin mülk üzerindeki tasarruf yetkisini yaşamı boyunca olduğu gibi ölümden sonra da sürdürmesine imkân tanır. Ancak bu serbestlik, bazı sınırlamalara tabidir. Örneğin kişinin, miras olarak bıraktığı malların yalnızca üçte birini vasiyet edebilmesi, mirasçılarının haklarını korumaya yönelik bir tedbir olarak görülür. Ayrıca, mirasçılara vasiyet yoluyla mal bırakmanın yasaklanması da mirasçılar arasında doğabilecek anlaşmazlıkları önlemeyi amaçlayan bir uygulamadır.

Osmanlı’da Miras Hukuku Mirasın Önemi ve Tanımı

Miras, kökeni “irs” terimine dayanan ve “birinin diğerinden devraldığı eski durum veya bakiye” anlamına gelen bir kavramdır. Aynı zamanda, “bir şeyin bir kişi veya topluluktan diğerine geçmesi, başkasından geriye kalan” anlamında da kullanılır (İbn Manzur, 1990). Fıkıh açısından “ir” ve “miras,” vefat eden bireyin mal varlığının nasıl paylaşılacağını belirleyen bir sistemi ifade eder. Miras, mirasçılara düşen payların hesaplanması ve bu süreçte geçerli olan fıkıh kurallarını belirleyen esasları içerir (Aktan, 2005, s. 143).

Miras, İslâm Hukuku’nda “ferai” terimiyle ifade edilmektedir (Karaman, 2008, s. 369). Bu terimi ilk olarak Hz. Peygamber’in kullandığı görülmektedir (Aktan, 1991, s. 15). “Feraiz” kelimesi, “farz” kökünden türetilmiş olup “bir şeyleri belirlemek, takdir etmek, kesinleştirmek, ifade etmek” anlamlarına gelmektedir. “Farz” kelimesine eş anlamlı olan “fariza,” İslâm literatüründe bir kişinin yerine getirmesi gereken dini yükümlülükleri ifade eder. Bununla birlikte, evlilikte kadına verilmesi gereken mehir ve mirasçılarının terekedeki paylarının önceden belirlenmesi bağlamında da kullanılmaktadır (Bardakoğlu, 2005, s. 362). Kur’an-ı Kerim’de “fariza” kelimesi bu iki anlamda da geçmektedir. Bu durum, her bir dini yükümlülüğün farklı bir terimle ifade edilmesinin sonucu olarak, mirasçılarının terekedeki haklarını anlatan bir kavram haline gelmiştir (Kılıç, 2014, p. 48). Bu paylar, İslâm

hukukunda önemli bir yere sahip olduğu için miras hukukuna “paylar ilmi” anlamında “ilmü’l-ferai” denir. Klasik fıkıh eserlerinde ise bu konu “kitabü’l-ferai” başlığı altında incelenmektedir. Bu sebeple, miras hukuku ile ilgilenen fakihlere “fariz,” “ferai” veya “farazi” denilmiştir (Karaman, 1986). İslâm Hukuku, hayatın her alanını inceleyip düzenlemeler getirmiştir. Hükmü koyan kişiler, bazı durumları ayrıntılı bir şekilde açıklamışlardır. Bu ayrıntılı düzenlemelerden biri de miras konusudur. Bir kişi vefat ettiğinde, sahip olduğu hakları muhafaza ederek geride kalan yakın akrabalarına teslim etmesi gereken süreçleri kapsar. Bu aşamada, hangi akrabaya ne kadar pay kalacağı detaylı şekilde belirtilmiştir. Payların adaletli bir şekilde dağıtılabilmesi için, bu süreçte kişilerin özgürlüğü sınırlandırılmış ve belirli kısıtlamalar getirilmiştir (Karaman, 1986; Koçak, 2013).

Feraiz ilminin amacı, hak sahiplerine haklarını ulaştırmaktır (Yavuz, 1998). Bu nedenle Hz. Peygamber, miras haklarının korunması ve bu ilmin öğretilmesi için şöyle buyurmuştur: Ebu Hureyre’nin rivayetine göre Hz. Peygamber, “Feraizi öğrenin ve insanlara öğretin. Çünkü feraiz ilmin yarısıdır” demiştir (İbn Mace, 1981). Feraiz, vefat sonrası bırakılan mal varlığının düzenlenmesiyle ilgilendiği için Hz. Peygamber bu bilgiyi ilmin yarısı olarak nitelendirmiştir (Aktan, 2008). Bazı âlimler, bu hadisin yorumunda; feraiz konusunun detaylı ve olaylara bağlı olarak incelenmesi gerektiği için bilginin yarısı kabul edildiğini belirtmektedirler. Bu durum, miras hukukunun önemini ve derinliğini vurgular.

Ebu Hureyre’nin bir başka rivayetine göre Hz. Peygamber, “Feraizi öğreniniz ve öğrendiğinizi insanlarla paylaşınız. Çünkü ben ölümlü bir kimseyim. Zamanla şer’î ilimler kaybolacaktır. Öyle ki, iki kişi payları hakkında ihtilafa düştüğünde aralarında sorunlarını çözebilecek birini bulamayacaklardır” buyurmuştur (Tirmizi, 2024). Bu hadisle Hz. Peygamber, bir gün vefat edeceğini ve feraiz ilminin detaylıca öğrenilmesinin gerekliliğini vurgulamaktadır. Feraiz ilmine önem verilmediği takdirde, bu bilginin zamanla yok olacağını ve miras meselelerinin adaletli bir şekilde çözülemeyeceğini ifade etmiştir. Mirasın Meşruyeti Miras hukukunun İslâm Hukuku’ndaki kaynakları, kitap, sünnet, icmâ ve sahabe reyidir (Koçak, 2013). Miras kurallarının büyük bir kısmı “âyet ve hadis” ile belirlenmiş; bazıları ise icmâ ve sahabe reyine dayandırılmıştır (Karaman, 2012, s. 370). Diğer şer’î hükümlerde olduğu gibi, miras hükümlerinde de kıyas ve içtihat yapılmaması temel şart olarak kabul edilmiştir (Aktan, 1991).

Miras hukuku, İslâm dininde önemli bir yere sahiptir ve Kur’an-ı Kerim’de bu konuyla ilgili çeşitli düzenlemeler bulunmaktadır. Mirasın paylaşımına dair temel hükümler, özellikle Bakara ve Nisâ surelerinde detaylandırılmıştır.

Bakara Sûresi: 180. âyette, mirasın yazılmasının ve bu konuda adil davranmanın önemi vurgulanırken, 181. âyette miras bırakan kişinin bırakacağı mirasın paylaşımıyla ilgili düzenlemeler yer alır.

Nisâ Sûresi: Mirasla ilgili hükümler daha ayrıntılı bir şekilde açıklanmıştır. 7. âyette, erkek ve kadın mirasçılarının haklarına değinilirken, 8. âyette mirasın paylaşımında adaletin sağlanması ön plana çıkar.

Enfâl Sûresi: Mirasın paylaşımında dikkat edilmesi gereken bazı hususları ele alarak mirasçılar arasındaki haklara dair hükümler getirir.

Kur’an-ı Kerim’deki bu hükümler sadece malvarlığının paylaşımı açısından değil, toplumsal denge ve bireylerin haklarının korunması bakımından da büyük önem taşır. İslâm miras hukuku, aile yapısının korunmasını ve adaletin sağlanmasını hedefler. İlgili âyetler; çocukların, anne, baba ve kardeşlerin mirastaki paylarını detaylı biçimde belirlemektedir. Paylaşım sürecine başlamadan önce miras bırakanın borçlarının ödenmesi ve vasiyetinin yerine getirilmesi gerektiği özellikle vurgulanmıştır. Bu işlemlerin ardından hak sahipleri arasında paylaşım yapılmasının önemine dikkat çekilir. Kur’an-ı Kerim’de miras payı belirlenen kimseler; vefat eden kişinin çocukları, annesi, babası, eşi, anne bir kardeşleri ile anne baba bir veya baba bir kardeşleridir (Karaman, 2012, s. 371).

Miras hukukunun ikinci kaynağı sünnettir. Hz. Peygamber, mirasla ilgili hadislerinde bu hukukun öğretilmesi gerektiğini vurgulamış ve sahabeyi bu konuda teşvik etmiştir. Bazı hadislerde, mirasla ilgili âyetlerin yorumu detaylandırılmış ve uygulamalarının nasıl olması gerektiği gösterilmiştir. Ayrıca, âyetlerde

açıkça belirtilmeyen hususlarda da hükümler vermiştir (Karaman, 2012, s. 371). Hz. Peygamber'in ortaya koyduğu bu hükümler; “zevil erham, ashab-ı feraiz, asabe, hacb, dede ve ninenin miras hakları, velayet yoluyla miras alma” gibi çeşitli konuları kapsar. Sünnetle belirgin hale getirilen durumlar arasında “nineler, velâ, anne karnındaki evlâdın payı ve veled-i mülânenin payı” bulunmaktadır (Seven, 2006, s. 80). Miras hukukunda, İslâm'ın temel kaynaklarından biri olan icmâ da üçüncü bir kaynak olarak önemli bir rol oynamaktadır. Mirasla ilgili hükümler, Kur'an-ı Kerim ve hadislerde ayrıntılı biçimde yer alsa da icmâ, özellikle miras paylarının dağıtımını hususunda dikkate alınmaktadır. İcma çerçevesinde, eğer ana-baba ve en az bir kız kardeş yoksa, baba bir kız kardeşin; ana-baba bir erkek kardeş yoksa, baba bir erkek kardeşin miras payı öz kardeş gibi kabul edilir. Ayrıca oğul yoksa, oğlun oğlu da (torun) oğul gibi miras alır; kız yoksa oğlun kızı, kız gibi pay sahibi olur. Bu düzenlemeler, miras paylaşımında adaletin sağlanmasını ve mirasçıların haklarının korunmasını amaçlar (Koçak, 2013, s. 394).

Miras hukukunda şer'î hükümlere ilişkin kıyas yapmaya uygun yeterli hüküm bulunmadığı hallerde, sahabe reyleri son kaynak olarak değerlendirilmiştir. Sahabe reyleri, mirasla ilgili karışık meselelerin çözümünde önemli bir yer tutmuştur. Özellikle “red” ve “avl” gibi konularda sahabe görüşleri ve uygulamaları esas alınarak adaletin temin edilmesi hedeflenmiştir. Bu uygulamalar, İslâm miras hukukunun gelişimi ve uygulanması sürecinde kritik bir işleve sahip olmuş, mirasçıların haklarının korunmasında yol gösterici olmuştur (Koçak, 2013, s. 394).

Miras Hukukunun Osmanlı Devleti'ndeki Uygulaması

Miras hukukunun Osmanlı Devleti'ndeki uygulamaları, “şer'iyye sicilleri (kadı defterleri)” ve “tereke defterleri (kassam defterleri)” gibi kaynaklara dayanmaktadır. Bu kaynaklar, miras hukukuna ilişkin soyut kuralların somut uygulamalarını gözler önüne sermektedir. Miras paylarının İslâm hukukuna uygunluğunun tespiti ise üç temel sorgulama aşamasına dayanır: Hak talep eden olmadığı hâlde mirastan pay alan bir kişinin bulunup bulunmadığı, Varis olduğu hâlde mirastan mahrum bırakılan bir kişinin olup olmadığı, Bütün varislerin hisse aldığı durumda, bu hisselerin İslâm miras hukuku hükümlerine uygunluğunun değerlendirilmesi. “Terke” kelimesi, Arapça “bırakma” veya “vazgeçme” anlamına gelen “terk” sözcüğünden türemiştir. Özellikle Osmanlı döneminde, vefat eden bir kimsenin geride bıraktığı tüm malvarlığını ifade etmek için kullanılmıştır. Tereke, ölen kişinin hem menkul hem de gayrimenkul varlıklarını içerir. Bu kapsam; tarım arazileri, bağlar, bahçeler, değirmenler, çiftlikler, arsalar ve dükkânlar gibi mülklerin yanı sıra hayvanları, ticari malları, köleleri ve cariyeleri de kapsar.

Tereke kayıtları, pay sahiplerinin talebi üzerine ve kadının yönetip denetlediği bir grup tarafından düzenlenen belgelerdir. Miras paylaşımı mahkemelerde gerçekleştirildiğinden, bu süreci “kassam” adı verilen görevliler yürütür. Görev alanlarına göre iki gruba ayrılan kassamlardan birincisi, askerî çalışanlara ait mirasın dağıtımını yaparken; “beledi kassam” olarak adlandırılan ikincisi, halktan kişilerin miras paylaşımıyla ilgilenir (İnalcık, 1980, s. 23– 168). Terekede öncelikli işlem, ölen kişinin borçlarının ödenmesidir. Cenaze masrafları ve varsa diğer borçlar ödendikten sonra kalan varlık, mirasçılar arasında paylaşılır.

Şer'iyye mahkemesinde gerçekleştirilen her işlem, “şer'iyye sicilleri,” “kadı defterleri” veya “mahkeme defterleri” adı verilen resmî kayıtlara işlenir. Osmanlı Devleti'nde uygulanmış olan hukuk sisteminin, özellikle miras hukuku uygulamalarının doğru ve eksiksiz biçimde ortaya konabilmesi için en kritik belge gruplarından biri bu kayıtlardır. Şer'iyye sicillerinin önemi, Osmanlı Devleti'nde mirasla ilgili kararların ve anlaşmazlıkların çoğunlukla mahkeme huzurunda çözümlenmesinden ileri gelmektedir.

Osmanlı Miras Hukukunun Temelleri

Osmanlı hukuk sisteminde miras, İslâm hukuku esaslarına dayandırılmıştır. Bu bağlamda, miras kurallarının oluşumu ve sistematik hâle gelmesi, belirli dini ve toplumsal kurallar çerçevesinde şekillenmiştir. Osmanlı miras hukukunda miras paylaşımı, bireyler arasındaki akrabalık bağları ve şefkat duygularına dayanmaktadır. Osmanlı miras hukukunda **mecburiyet ilkesi** önemli bir yer tutmaktadır (Dönmez, 2009, s. 52).

Kişi, sağlığında kazancını dilediği gibi yönetme hakkına sahip olsa da, ölümünden sonra malının yalnızca üçte birini varisler dışında kimselere vasiyet edebilir. Bu sınırlama, varislerin haklarını korumayı amaçlar ve murisin borçlarından dolayı varislerin zarar görmesini engeller (Albayrak, 2003, s. 72; Cömert, 2001). Osmanlı uygulamasında miras paylaşımı, varislerin akrabalık derecelerine göre düzenlenmiştir. Yakın akrabalar öncelikli olarak mirastan faydalanır. Uzak akrabaların mirastan pay alması genellikle mümkün değildir. Örneğin, ölen kişinin babası hayatta ise erkek kardeşi varis olamaz (Demir, 2012, s. 95). Ayrıca, eş ve anne-baba hiçbir koşulda mirastan mahrum bırakılmamıştır. Osmanlı miras hukukunda varislerin ihtiyaç durumları da göz önünde bulundurulmuştur. Anne ve baba, her durumda çocuklarına varis olma hakkına sahiptir. Bunun yanı sıra, kadın ve erkek varisin paylarının eşit olmaması gibi düzenlemeler, ihtiyaçlara ve toplumsal koşullara göre şekillendirilmiştir (Özcan, 2010, s. 37).

Varis olabilmek için temel şartlardan biri, miras bırakan ile varis arasında hukuki ve fiilî bir bağın bulunmasıdır. Ayrıca, mirastan faydalanmak için varisin mirasa engel bir durum taşıması gereklidir. Örneğin, bir kişinin muris olarak terekesini devredebilmesi için ölüm gerçekleşmiş olmalı ve mirasa hak kazanan kişiler belirli şartları taşımalıdır (Aydın, 2010, s. 134; Esen, 2011, s. 112).

Miras hukukunda **mecburiyet** esas alınmıştır. Kişi, yaşamı boyunca elde ettiği kazancı dilediği gibi yönetme hakkına sahipken, öldüğünde malının sadece üçte birini varisler dışında kimselere vasiyet edebilir. Miras hukukundaki mecburiyet, varise zarar vermez; bunun temel nedeni, murisin edindiği borçlarla varisin ilgilenmek zorunda olmamasıdır (Kaya, 2015, s. 64). Miras hukukunda miras paylaşımı yapılırken, varislerin yakınlık durumu önemlidir ve buna göre paylaşım gerçekleştirilir (Sarıcaoğlu, 2006). Varisler, yakın akrabalarından seçilir ve uzak akrabalar mirastan yararlanamaz. Ölenin babası hayatta ise, ölenin erkek kardeşi varis olamaz. Eş ve anne-baba hiçbir zaman mirastan mahrum bırakılmamıştır (Karaman, 2008, s. 372–374). Miras hukukunun hüküm durumlarından biri de varislerin ihtiyaç durumlarıdır. Bu bağlamda, anne ve baba her durumda çocuklarına varis olabilmektedir. Ayrıca, kadın ve erkek varisin pay hissesinin eşit olmaması, toplumsal ihtiyaçlar ve yapılar doğrultusunda şekillenmiştir. Mirasçı olabilmek ve miras bırakabilmek için canlı doğmuş olmak gereklidir. Örneğin, bebek dahi olsa hem varis hem de muris olabilmektedir (Aktan, 1991, s. 15).

Miras işleyişi, vefat eden şahsın terekesinin bir başkasına geçebilmesi ve mirastan bahsedilebilmesi için varisin bulunmasını gerektirir. Şartlar gerçekleştirildiğinde, terekeden pay hakkı olan kişiye **varis** denir. Varisin mirastan pay alabilmesi için yalnızca miras sebeplerini ve şartlarını taşıması yeterli olmayıp, bu duruma engel olabilecek herhangi bir durumun da olmaması gerekmektedir (Şahin, 2018, s. 93).

Mirasın Sebepleri

Mal ve bazı hakların mirasçıya geçmesi için üç temel sebep vardır: **kan hısımlığı**, **evlilik bağı** ve **veladır**.

Kan hısımlığı, bir kişinin yakınlarıyla olan akrabalık ilişkisini ifade eder. Bu bağlamda, mirasçılar öncelikle ölen kişinin çocukları, anne ve babası ile diğer yakın akrabalarından oluşur (Sebt el-Mardini, 1998, s. 31). Bu kişiler, miras hukukunda en öncelikli hak sahipleridir ve mirasın paylaşımında önemli bir rol oynarlar. **Evlilik bağı** ve **vela** gibi diğer sebepler de mirasçı olma durumunu etkileyen önemli unsurlardır.

Hısımlık, doğum sebebiyle gerçekleşir. Yakın ya da uzak kan hısımlığı bulunan kişiler, mirastan pay alma hakkına sahip olurlar (el-Bakari, 1999, s. 31). Bu kişiler şunlardır:

Furû: Çocuklar ve torunlar.

Usûl: Anne, baba, dede ve nineler.

Usûlün furûu: Kız ve erkek kardeşler, amcalar ve onların erkek çocukları.

Miras hukukunda, mirasçı olma durumu çeşitli akrabalık ilişkilerine dayanır. Kız ve erkek kardeşler, amcalar ve onların erkek çocukları, bu hısımlık ilişkileri içinde yer alır. Aile içindeki bireyler arasında, anne, baba ve çocuklar birbirlerini mirastan mahrum bırakmaksızın varis olma hakkına sahiptir.

Evlilik bağı da mirasçılık açısından önemli bir sebeptir. Eğer nikâh akdi yapılmışsa ve eşlerden biri vefat ederse, sağ kalan eş, ölen eşin mirasına hak kazanır (Döndüren, 2000, s. 278). Mirasın paylaşılabilmesi için nikâh

akdinin varlığı yeterli kabul edilir. Bunun yanı sıra, İslâm miras hukukunda bir diğer önemli sebep de **velad**ır. Bu, bir kişinin diğerine olan koruyucu ve destekleyici ilişkisini ifade eder ve mirasçılık durumunu etkileyebilir. **Vela** terimi, sözlük anlamıyla yardım, dostluk ve sevgi gibi kavramları ifade eder. Hukuki anlamda ise, mirasçılık için uygun bir yakınlık ilişkisini tanımlar (Erdoğan, 2005). Özellikle kölelerin azat edilmesi durumunda ortaya çıkan miras ilişkisi “**velaü'l-ıtk**” olarak adlandırılır. Bu durumda, azat eden kişi ile azat edilen arasında bir bağ oluşur. Azat eden kişi, eğer azat edilenin “**asabe**” ya da “**ashâbü'l-feraiız**” sınıfından bir akrabası yoksa, mirasçı olma hakkına sahip olabilir. Ancak azat edilen köle, azat eden kişiye mirasçı olamaz (Aktan, 1991, s. 37). Bu durum, **velanın** mirasçılık sebeplerinden biri olduğunu gösterir ve bu husus, Hz. Peygamber'in sünnetiyle de desteklenmektedir (Koçak, 2013, s. 379).

Osmanlı'da Miras Uygulaması

Osmanlı Devleti'nde, Müslümanlar için miras hukuku İslâm hükümlerine göre uygulanmıştır. İslâm hukukuna göre mirasçılar belirlenirken öncelikle miras bırakanın yakın akrabaları ve varisleri tespit edilmiştir. Bu akrabalar arasında çocuklar, eş, anne ve baba gibi birinci derece yakınlar öncelikli olarak mirasçı kabul edilmiştir. Daha sonraki derecelerde ise kardeşler, amcalar ve dayılar gibi diğer akrabalar yer almıştır.

Osmanlı Devleti'nde Müslümanlar için miras hukuku uygulanırken, kadınlar ve erkekler arasında farklılıklar görülebilmektedir. Erkekler genellikle daha büyük pay alırken, kadınlar da kendi miras haklarına sahip olmuşlardır. Bununla birlikte, Osmanlı döneminde başta padişahlar olmak üzere bazı aileler tarafından özel vakıflar kurulmuş ve miras dağılımı bu vakıflar aracılığıyla gerçekleştirilmiştir. Osmanlı'da miras hukuku uygulamaları genellikle **kadılar** tarafından kesintleştirilmiş ve işlerliği sağlanmıştır. Kadılar, İslâm hukukuna göre mirasçıların haklarını korumak ve mirasın adil bir şekilde dağıtılmasını sağlamakla görevli olmuşlardır.

Osmanlı Devleti'nde gayrimüslimler için uygulanan miras hukuku ise, genellikle farklı dinlere mensup toplulukların kendi dini hukuklarına göre şekillenmiştir. Hristiyanlar için **Kanonik Hukuk**, Yahudiler için ise **Yahudi Hukuku** esas alınarak miras dağılımları gerçekleştirilmiştir. Örneğin, Rum, Ermeni ve Süryani gibi Hristiyan cemaatlerde miras dağılımı, kilisenin veya patrikhanenin belirttiği hukuki normlar doğrultusunda yapılmıştır. Benzer şekilde, Yahudi cemaatlerde de miras hukuku, Yahudi dini yazılı ve sözlü geleneklerine göre uygulanmıştır.

Osmanlı Devleti'nde gayrimüslimlerin miras hukuku uygulamalarında devletin de bazı düzenlemeleri bulunabilirdi. Örneğin, bazı durumlarda devlet yönetimi veya mahkemeler, gayrimüslimler arasında ortaya çıkan miras anlaşmazlıklarını çözmek için kararlar almıştır. Ancak genel olarak, Osmanlı döneminde her din ve topluluk, kendi miras hukukunu uygulamakta özgür bırakılmıştır.

İslâm Miras Hukuku ve Türk Medeni Kanunu: Mirasın Kapsamlı Karşılaştırması

İslâm miras hukuku, birey ve aileyi koruma açısından değerlendirildiğinde, günümüz hukuk sistemlerindeki temel yaklaşımlara oldukça yakındır. İslâm miras hukuku, eski **Roma-Germen anlayışı** ile **Roma hukuk sistemi** arasındaki aşırılıklardan uzak, orta bir yol benimsemiştir. Roma-Germen anlayışı, miras bırakanın ölümünden sonra mal üzerinde hiçbir tasarruf hakkı tanımayarak aileyi korurken; Roma hukuku ise miras bırakanın, mirasçıları tamamen mirastan mahrum bırakabilmesine olanak tanıyarak bireyi ön plana çıkarmaktadır. Buna karşılık, İslâm miras hukuku hem bireyin hem de ailenin haklarını koruyan dengeli bir yapı sunmaktadır (İnan, 2005).

Genel olarak, İslâm hukukunun ortaya koyduğu sistem **ferdî odaklı** bir yapı taşıırken, medeni hukuk ise **zümre (parantel) sistemini** benimsemiştir. (İnan, 2005).

Zümre sistemi ile **ferdî sisteme** yöneltilen eleştiriler, aslında İslâm hukuku ile medeni hukukun karşılaştırılmasını ortaya koyar. Bu iki sistemi kıyaslamak gerekirse, zümre sisteminin, İslâm miras hukukundaki “**bi nefsihi asabe**” (kendi kendine asabe) kavramı ile benzerlik gösterdiği söylenebilir. Ayrıca, **asabe** ve **zevî'l-**

erhâm kavramlarında da zümre sistemine yakınlık görmek mümkündür (Karaman, 2012, s. 499). **Zümre sistemi** eleştirilere konu olmuştur. Ölüye daha yakın hısımlar varken uzak hısımları varis kılması, ölenin kardeşlerine göre ana ve babasına öncelik tanınması (rûchan hakkı) ve mirasın küçük parçalara bölünmesine neden olması, eleştirilerin başlıca sebeplerindendir (Uzunpostalcı, 1990).

İslâm miras hukuku, bu tür uygulamalardan uzak bir sistem sunmaktadır. Ancak, İslâm hukukunun getirdiği **ferdî sistem**, karmaşık olması ve erkek ile kadına farklı hisseler vermesi nedeniyle eleştirilmiştir. **Medeni Kanun** ve **İslâm miras hukuku** arasındaki farklar şu şekilde özetlenebilir: Medeni hukuk, **zümre sistemini** benimserken; İslâm miras hukuku **ferdî sistemi** tercih etmektedir.

Medeni kanunda, ölüye daha yakın hısımlar varken uzak hısımlar da varis kabul edilebilmektedir. Buna karşılık, İslâm miras hukukunda bu anlayış benimsenmez. Medeni kanunda, ölen kişinin ana-babası ile birlikte varis olan kız ve erkek kardeşler mirastan pay alamazken; İslâm miras hukukunda böyle bir durum söz konusu değildir. Her iki sistemde de, belirli şartlarda mirasçılık hakkının kaybedilmesi mümkündür. Ancak bu istisnalar sınırlıdır.

Hakkaniyet ve Adalet Açısından Farklılıklar

İslâm miras hukuku, hakkaniyet ilkesi açısından oldukça detaylı bir düzenlemeye sahiptir. Her hak sahibinin hakkını koruyabilmesi için ayrıntılı kurallar öngörülmüştür. Bu durum, sistemi karmaşık ve zor hâle getirirse de adaletin sağlanması hedeflenmiştir. Medeni hukuk ise daha basit ve pratik bir yapıya sahiptir. Mirasın kolayca taksim edilmesi esas alınmıştır. Ayrıca, İslâm miras hukukunda erkeklere iki kadın hisseleri verilmesi (Kur'an-ı Kerim, Nisâ, 4/176) eleştirilirken; medeni hukukta miras, erkek ve kadın arasında eşit olarak paylaştırılmaktadır. Medeni kanun, bu yönüyle daha kolay ve eşitlikçi bir uygulama sunmaktadır.

Tarihsel Gelişim ve Hukuk Sistemleri

Türkler, İslâmiyet'i kabul ettikten sonra genel olarak **Ferâiz esaslarına** göre miras sistemini benimsemiş ve uzun yıllar boyunca uygulamıştır. Ancak **1926 hukuk inkılâbı** ile İsviçre Medeni Kanunu esas alınarak Batı kaynaklı bir hukuk sistemi benimsenmiştir.

Miras hukukunun temel kaynağı **Türk Medeni Kanunu** olup, 1982 Anayasası ve bazı özel düzenlemeler de miras hukukuna ilişkin hükümler içermektedir (İnan, 2005).

Kaynak Farklılıkları

İslâm miras hukuku ile medeni kanun arasındaki temel farklardan biri, kaynaklarıdır. **Medeni kanun**, 1926'da İsviçre'den alınmış olup Batı kaynaklı bir sistem anlayışını yansıtır. **İslâm hukuku** ise Kur'an-ı Kerim ve sahih sünneti temel alır. Bu noktada, medeni kanunun kaynağı **insan (nâs)** iken, İslâm miras hukukunun kaynağı **ilahi (nâss)** kabul edilmiştir. Dolayısıyla, birinde kaynak insan aklı ve tecrübesi olurken, diğerinde vahiy ve sünnet esas alınmıştır. İslâm miras hukuku, adalet ve hakkaniyet ilkelerine dayanarak bireylerin haklarını korumaya yönelik detaylı ve kapsamlı bir sistem sunarken, medeni hukuk daha pratik ve eşitlikçi bir yapı benimseyerek kolay uygulanabilirliği öne çıkarmaktadır. Her iki sistemin de farklı yönleri, toplumsal ihtiyaçlara ve hukuki düzenlemelere göre şekillenmiştir.

Sonuç

Osmanlı miras hukukunda kabul edilen **ashab'ül feraiz**, **asabe**, **red** ve **zevi'l-erham** gibi mirasçılık türleri kullanılmaktaydı. Ayrıca, miras hukukunun İslâm kaynakları olan **Kur'an-ı Kerim**, **sünnet**, **icmâ** ve **sahabe** görüşleri ile mezhep hukukçularının yorumları, uyulması gereken temel şartlar olarak kabul edilmiştir.

Miras hukukuna göre, mirastan pay almak için gerekli şartların sağlanması zorunluydu. **Muris** ile **varis** arasında dayanışma esas alınmaktaydı. Gerekli şartları sağlayan kişilere de pay verilmekteydi. Bu şartlar genel olarak

mecburilik, yakınlık ve ihtiyaç olarak sınıflandırılabilir.

Mirasın ana unsurlarından en önemlisi **muristir**. Mirastan bahsedilebilmesi için mutlaka bir murisin var olması gerekmektedir. Çünkü mirasın gerçekleşebilmesi için murisin gerçekten ölmüş veya öldüğüne hükmedilmiş olması ve geride mal varlığı ile bazı haklar bırakması şarttır. Miras işlemlerinin yapılabilmesi için murisin terekesinin varislere geçiş işlemi yapılmalı ve bu süreçte en az bir varisin bulunması gerekmektedir.

Miras malının ve bazı hakların mirasçılara geçebilmesi için üç ana sebep bulunmaktadır:

Kan hısımlığı: Kişinin birinci dereceden yakınlarını (çocuklar, anne, baba vb.) içermektedir.

Evlilik: Mirasçı olmanın ikinci sebebidir ve evlilik bağı, miras hakkını doğurmaktadır.

Vela: Dostluk ve sevgi bağının olduğu bir süreçtir. Kölenin azat edilmesinden sonra mirasçı olabilme durumu da velaya dâhildir. Osmanlı Devleti'nde miras hukuku, İslâm hukuku esaslarına dayandırıldığı için yukarıda bahsedilen tüm aşamalar Osmanlı Devleti'nin uyguladığı süreçlerle örtüşmektedir. Osmanlı'da, özellikle **padişahlar** ve bazı aile fertleri tarafından **vakıflar** kurulmuş ve miras dağılımı bu vakıflar üzerinden gerçekleştirilmiştir.

Osmanlı'da miras hukuku uygulamaları, genellikle **kadılar** tarafından adil bir şekilde yürütülmüştür. Osmanlı Devleti'nin çok uluslu yapısında, **gayrimüslimler** ise miras dağılımlarını kendi dini hukuk kurallarına göre gerçekleştirmişlerdir.

Sonuç olarak, Osmanlı miras hukuku, İslâm esaslarına dayanarak adalet ve hakkaniyeti gözetilen bir sistem oluşturmuştur. Aynı zamanda, farklı dini grupların kendi hukuklarını uygulamalarına izin verilerek çok kültürlü yapının korunmasına da özen gösterilmiştir.

Çıkar Çatışması: Yazar, çıkar çatışması olmadığını beyan etmiştir.

Finansal Destek: Yazar, bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir.

Peer-review: Externally peer-reviewed.

Kaynakça

- Aksu, Z. (2005). İslâm'ın doğuşunda toplumsal realite: Hukuki ayetler ve içtihadi kaynaklar. Ankara: Avrasya Yayınları.
- Aktan, H. (1991). *Mukayeseli İslam miras hukuku* (1. baskı). İstanbul.
- Aktan, H. (2005). Miras. In Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (s. 143). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Aktan, M. (2008). *Mukayeseli İslâm miras hukuku*.
- Albayrak, İ. (2003). İslâm hukukunda miras ve paylaşım sistemi. *İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 15(2), 67-89.
- Aydın, M. (2010). İslam hukukunda kadının miras payı. *Uluslararası İslam Hukuku Dergisi*, 5(1), 123-138.
- Bardakoğlu, A. (2005). Feraiz. In Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (Cilt 12, s. 362). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Berki, A. H. (1986). İslâm hukukunda ferâiz ve intikâl (İ. Yücel, Ed.). Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.
- Cömert, İ. (2001). *Feraiz ilmi ve İslam miras hukuku esasları*. Konya: Mektup Yayınları.
- Demir, F. (2012). İslam hukukunda mirasın taşınır ve taşınmaz mallara uygulanması. *Fıkıh ve Hukuk Araştırmaları*, 2(3), 87-100.
- Döndüren, A. (2000). *Delilleriyle aile ilmihali* (s. 278).
- Döndüren, H. (n.d.). *Delilleriyle aile ilmihali*. İstanbul: Erkam Yayınları.
- Dönmez, İ. (2009). İslâm'da miras hukuku: Temel prensipler ve tarihsel gelişim. *Dini Araştırmalar Dergisi*, 12(4), 45-62.
- Erdoğan, M. (2005). *Fıkıh ve hukuk terimleri sözlüğü* (2. baskı). İstanbul: Ensar Neşriyat.
- Esen, A. (2011). İslam ve modern hukukta miras sistemi karşılaştırması. *Sosyoloji Araştırmaları Dergisi*, 14(1), 99-120.
- İbn Mace. (1981). *Feraiz*. İstanbul: Çağrı Yayınları.
- İbn Manzur, M. b. M. (1990). *Lisanü'l-Arab* (Cilt 2). Beyrut: Darus-Sadr.
- İnan, A. N. (2005). *Türk medeni hukuku: Miras hukuku* (5. baskı). Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Karaman, A. (2008). *Anahatlarıyla İslâm hukuku* (s. 372-374).
- Karaman, A. (2012). *Mukayeseli İslâm hukuku* (s. 499).
- Karaman, H. (1986). *Mukayeseli İslâm hukuku* (Cilt 1). İstanbul: Nesil Yayınları.
- Kaya, A. (2015). İslam hukukunda hisseli miras ve sorunlar. *Miras Hukuku Araştırmaları Dergisi*, 3(1), 56-70.
- Kılıç, Ö. (2014). Kur'an'da miras hukuku: Fariza ve feraiz kavramları. *Uluslararası İslam Hukuku Dergisi*, 3(1), 45-60.
- Koçak, A. (2013). *İslâm hukuku* (s. 394-398).
- Kur'an-ı Kerim. (n.d.). Nîsa, 4/176.
- Mehmed, S. (n.d.). İlkeler ve hisseler açısından İslâm miras hukukunun kaynakları (s. 80).
- Özcan, E. (2010). Kadının İslam hukukundaki miras hakkı üzerine bir değerlendirme. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 3(10), 34-42.
- Şahin, H. (2018). Kur'an-ı Kerim'de miras paylaşımı ile ilgili ayetler üzerine bir inceleme. *İslami İlimler Dergisi*, 2(4), 89-110.
- Sarıcaoğlu, F. (2006). *İslam hukukunda ferâiz ve miras hükümleri*. İstanbul: Ensar Yayınları.
- Sebt el-Mardini. (1998). *Şerhu'r-Rahabiyye fi İlmi'l-Feraiz* (s. 31). Dâru'l-Kalem.
- Tirmizî, E. İ. (2024). *Sünen-i Tirmizî* (A. Çevik, Çev.). İstanbul: Diyanet İşleri Yayınları.
- Uzunpostalcı, M. (1988). *Hukuk ve İslâm hukuku* (Cilt 1-2). Konya: Şahsi Yayıncılık.
- Uzunpostalcı, M. (1990). *Hukuk ve İslâm hukuku* (Cilt 1-2). Konya: Şahsi Yayıncılık.